

MUSTAFA AA

OĞUZNAMECİLİK GELENEĞİ
VE
ANDALIP OĐUZNAMESİ

Kömcü Yayınları

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
2. BASKIYA ÖN SÖZ.....	V
3. BASKIYA ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
A. DESTAN KAVRAMI, DESTANLARIN TEŞEKKÜLÜ VE TASNİFİ	1
1. Destan Kavramı	1
2. Destanların Teşekkülü.....	6
a. Oğuz Kağan Destanının Teşekkülü	10
b. Yazılı ve Tarihi Kaynaklarda Oğuz Kağan Destanı	13
c. Oğuz Kağan'ın Tarihi Kişilik Olduğuna Dair Görüşler.....	18
3. Oğuz Kağan Destanı'nın Türk Destan Tasnifleri İçindeki Yeri	22
4. Türk Destan Geleneğinde Nâmecilik.....	34
B. OĞUZ KAĞAN DESTANINI OLUŞTURAN TARİHİ, KÜLTÜREL VE SOSYAL ZEMİN	38
1. Oğuzlar	39
a. Oğuz Adı.....	39
b. Oğuzların Coğrafyası.....	43
2. Türkmenler.....	44
3. Hazar Ötesi / Türkmenistan Türkmenleri	49
I. BÖLÜM	51
ANDALIP'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ.....	51
A. NURMUHAMMET ANDALIP'IN YETİŞTİĞİ SOSYAL, KÜLTÜREL VE EDEBÎ ÇEVRE	51
B. NURMUHAMMET ANDALIP'IN HAYATI.....	58
C. NURMUHAMMET ANDALIP'IN SANATI VE ESERLERİ	63
1. Şiirleri	64
2. Destanları (Dessanlar).....	67
a. Leyli-Mecnun	71

b. Yusup-Züleyha	73
c. Babarövşen	75
ç. Zeynelarap	75
3. Poemaları	76
a. Oguznama	78
b. Rısalayı-Nesimi	82
c. Sagdı-Vakgas	83
ç. Kıssayı-Fırgun (Firavun)	84
4. Tercümeleri	85
5. Povestleri	86
a. Melike Mehrinigar	86
II. BÖLÜM	89
OĞUZ KAĞAN DESTANI'NİN NÜSHALARI VE BU NÜSHALAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	89
A. OĞUZ KAĞAN DESTANININ NÜSHALARI	89
1. Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı	92
2. Reşideddin Oğuz-nâmesi	96
3. Şecere-i Terâkime ve Şecere-i Türkî Oğuz-nâmesi	99
4. Târih-i Cihan-Güşâ Oğuz-nâmesi (Cengiz Han Tarihi Tercümesi)	104
5. Yazıcıoğlu Oğuz-nâmesi	105
6. Manzum Oğuz-nâme (Uzunköprü Nüshası)	106
7. Kazan Oğuz-nâmesi	108
B. OĞUZ KAĞAN DESTANI'NİN NÜSHALARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	111
III. BÖLÜM	117
ANDALIP OGUZNAAMA'SI İLE DİĞER OĞUZ-NÂME NÜSHALARININ EPİZOTLARI VE MOTİFLERİ YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	117
A. DOĞUM	118
1. Oğuz-nâmelerde Şecere Geleneği	118
2. Oğuz-nâmelerde Kahramanların Doğumu	121
3. Oğuz-nâmelerde Kahramanların Olağanüstü Şekilde Hızla	129
Büyümleri	129
B. ALPLIK VE EVLİLİK	131
1. Oğuz-nâmelerde Alplığa Geçiş	131
2. Türk Destanlarında ve Oğuz-nâmelerde Evlilik	143

C. AKIN VE CİHAN HAKİMİYETİ	153
1. Türk Destanlarında ve Oğuz-nâmelerde Düşmanla Mücadele..	153
Ç. SONUÇ	165
1. Türk Destanlarında ve Oğuz-nâmelerde Toy ve Taksim	165
SONUÇ	185
METİN	189
METİNLE İLGİLİ NOTLAR	230
AÇIKLAMALI YER VE ŞAHIS ADLARI DİZİNİ.....	231
KAYNAKLAR.....	255
EKLER	273

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agt.	: Adı geçen tez
akt.	: Aktaran
ay.	: Aynı yer
bk.	: Bakınız
b.	: Baskı
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
CHTT	: Cengiz Han Tarihi Tercümesi
DLT	: Divânü Lügâti't-Türk
hzl.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
KA	: Kamusü'l 'Alâm
KO	: Kazan Oğuz-nâmesi
MO	: Manzum Oğuz-nâme
nkl.	: Nakleden
RO	: Reşideddin Oğuz-nâmesi
S	: Sayı
ŞT	: Şecere-i Türkî
ŞTO	: Şerecere-i Terâkime Oğuz-nâmesi
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
ter.	: Tercüme
UOKD	: Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı
YO	: Yazıcıoğlu Oğuz-nâmesi

2. BASKIYA ÖN SÖZ

Türk halk edebiyatının destan türü hakkında, bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Kimi zaman türün özelliklerini, kimi zaman da çeşitli Türk topluluklarının destanlarından örnekleri ve mukayeseleri kapsayan çalışmalar sonucunda, Türk destancılık geleneğinin araştırılması konusunda önemli bir noktaya gelinmiştir. Daha ziyade son yıllarda yapılan mukayese ve inceleme esaslı çalışmalar, Türk dünyası destanlarının ortak ve benzer yönlerini göstermeyi amaçlayan bütüncül çalışmalar olmuşlardır. Sınırlı sayıda da olsa bu çalışmalar, Türk destanlarının ortak bir kaynaktan çıktıklarını, aşağı yukarı aynı gelişim süreçlerini geçirdiklerini göstermeleri açısından daha da önem kazanmışlardır.

Destan araştırmalarında, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gözle görülür bir artış olmuştur. Türk ülkelerine gidip gelme serbestliği ve bu serbestliğin beraberinde getirdiği malzemeye daha kolay ve daha hızlı ulaşma imkanı, daha önceleri Türkiye'deki araştırmacılar tarafından isimleri bile bilinmeyen pek çok destanın gün yüzüne çıkarılıp incelenmesine fırsat tanımıştır. Ayrıca yine çeşitli Türk ülkelerinden araştırmacıların da katıldığı bilimsel toplantılar, araştırmacılar arasındaki diyalogun artmasına yardımcı olmuştur. Sovyetler Birliği sonrası Türk destancılık araştırmalarında yukarıda da ifade edildiği gibi, önceleri aktarmalar ve metin neşirleri, daha sonraları ise mukayeseler yapılmaya başlamıştır.

Çalışmada daha ziyade son dönem çalışmalarının ışığında bütüncül bir türkoloji mantığı takip edilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı eksiklikler belli konularda aciz kalmamıza sebep olmuştur. Bu eksiklikler arasında ilk sırayı, Andalıp'ın çalışmaya konu olan Oğuz-nâme'sinin orijinal el yazmasına ulaşamamamız almaktadır. Bu sebeple çalışmada Kiril harfleriyle yazılmış ve Andalıp'la ilgili bazı çalışmalara dâhil edilmiş transkripsiyonlar esas alınmıştır. Ancak, bu metinlerin ne derece sağlam metinler olduğu tartışmaya açıktır. Türk halk anlatmalarıyla ve bu bağlamda Türk destanlarıyla ilgili çalışmalarda, metin, anlatıcı, metni oluşturan ortam, metni anlatan ya da yazan şahsın bulunduğu ortamın metne olan etkisi gibi önemli konuların hepsini birlikte düşünülmesi gerekliliği konunun uzmanlarınca malumdur. Kitapta, Andalıp Oğuz-nâme'sinin metni Kiril alfabesinden Latin alfabesine çevrilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Metin bölümünde, Kiril harfleriyle yayımlanmış olan farklı eserlerdeki farklı okuma-

larla ilgili notlar da ayrıca belirtilmiştir. Çalışma sırasında hissedilen eksikliklerden bir diğeri de Andalıp hakkında Türkiye Türkleri ve Türkmenistan Türkleri hariç diğer Türk boyları arasında hemen hemen hiç bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Yine diğer önemli bir konu, Türkiye sahasında Türkmen destancılık geleneği ve bu bağlamda Andalıp'ın Oğuz-nâmesi hakkında yapılan çalışmaların, Sovyet türkolojisinin bilim anlayışına dayalı bir çeviriden öteye gidememiş olmasıdır. Bu şekilde olan ve çeviri bilim olarak adlandırılabilen çalışmalarında, Türk topluluklarının gelişim seyirleri ve destancılık gelenekleri hakkında Sovyet türkolojisinin yaklaşımı olan birden fazla Türk milleti yaratarak ortak mahsulleri lokal ürünler ya da yapma ulusların millî mahsulleri olarak göstermek gibi yanlış görüşlere ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Kitapta, Andalıp'ın eserleri tanıtılırken türlerin isimlendirilmesi konusunda kiril harfli antolojilerdeki isimlendirmeler aynen kullanılmıştır. Bu isimlendirmelerin tam doğruları vermediği yolunda şüphelerimiz olmuş, ancak Türk dünyası edebiyatlarıyla ilgili olarak etraflı bir terminoloji çalışmasının yapılmamış olması bu şüphelerin üstüne gitmemizi engellemiştir.

Bütün eksiklikleriyle birlikte bu kitapta, Türk destancılık geleneğinin merkezi olarak kabul ettiğimiz Oğuz Kağan Destanı'nın mevcut bütün nüshaları mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Mukayesede destanın en eski şekli olarak kabul edilen Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı merkezi teşkil etmiş, Andalıp Oğuz-nâme'si ve diğer Oğuz-nâmeler bu merkez etrafında değerlendirilmiştir.

Kitabın başlangıcında *Ön Söz, İçindekiler ve Kısaltmalar*'a yer verilmiştir. Çalışma, *Giriş* ve *Sonuç* bölümü hariç üç bölüm olarak hazırlanmıştır. *Giriş* bölümü iki alt başlık etrafında hazırlanmıştır. İlk olarak *Destan Kavramı, Destanların Teşekkülü Ve Tasnifi* başlığı altında Türk destan araştırmacılığının temelini teşkil eden destan kavramı, teşekkülü, tasnifi gibi konulardan bahsedilmiştir. *Giriş* bölümünde ikinci alt başlık *Oğuz Kağan Destanını Oluşturan Tarihi, Kültürel ve Sosyal Zemin* olup, bu bölümde Oğuz/Türkmen topluluklarının sosyal, kültürel ve tarihi durumları hakkında bilgi verilmiştir. *Giriş* bölümünden sonra gelen birinci bölüm *Andalıp'ın Hayatı, Sanatı Ve Eserleri*, adını taşımaktadır. Bu bölüm de iki alt başlıkla verilmiştir. Bu alt başlıklardan birincisi *Nurmuhammet Andalıp'ın Hayatı* ikincisi ise *Nurmuhammet Andalıp'ın Sanatı ve Eserleri*'dir.

İkinci bölüm *Oğuz Kağan Destanı'nın Nüshaları ve Bu Nüshalar Üzerine Yapılan Çalışmalar* başlığını taşımaktadır. Bu bölüm de iki alt başlıkla birlik-

te verilmiştir. İlk Oğuz Kağan Destanı'nın Nüshaları, ikincisi ise Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar şeklinde isimlendirilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü Andalıp Oğuz-nâmesi İle Diğer Oğuz-nâmelerin Epizotları ve Motifleri Yönünden Karşılaştırılması adını taşımaktadır. Bu bölümde Doğum, Alplık ve Eolilik, Akın ve Cihan Hakimiyeti ve Sonuç başlıklarıyla belirtilen epizotlar, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu üç bölümün sonunda Sonuç bölümü yer almaktadır. Araştırmanın konusunu teşkil eden Andalıp Oğuz-nâmesinin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli, Metin bölümünde verilmiştir. Metin bölümünün sonuna yukarıda da bahsedildiği üzere farklılıkları kapsayan Notlar bölümü eklenmiştir. Andalıp Oğuz-nâmesinde geçen yer ve şahıs adları ile ilgili açıklamalar, Açıklamalı Yer ve Şahıs Adları İndeksi başlıklı bölümde verilmiştir. Son bölümdeki Bibliyografyada ise çalışmada doğrudan faydalanılan eserlere yer verilmiş olup, dolaylı olarak atıfta bulunulan eserler dahil edilmemiştir. Çalışmanın en sonunda yer verilen Ekler bölümüne Oğuz-nâme nüshalarından bazılarının orijinal şekillerinden örnekler konulmuştur.

İlk olarak 2003 yılında yayınlanan ve ikinci baskısının yapıldığı tarihe kadar geçen sürede içerikte ele alınan meselelere dönük doğrudan veya dolaylı olarak yapılmış çalışmalar gözden geçirilmiş; güncellemeler yapılmıştır. Bu güncellemelerde şüphesiz ki kitabın ilk baskısından sonra oluşan eleştiriler ve tasvsiyeler de dikkate alınmıştır. Kitabın akademik literatür içinde edindiği yerin yanı sıra Türkoloji bölümlerinde Oğuz Kağan Destanı bahsinde öğrencilere kaynak olarak tavsiye edilmesi bizleri mutlu etmiştir.

Bu kitabın ortaya çıkmasında değerli katkıları olan ağabeyim ve hocam Prof. Dr. Mehmet AÇA'ya, kitabın yeni yayıncısı Kömen Yayınları yetkililerine ve nihayet kitabın yeniden yayımlanması sürecinde destek olan dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Mustafa AÇA

Giresun 2011

3. BASKIYA ÖN SÖZ

Evlatlarım Yağız Göktürk ve Uyvar'a...

Elinizdeki bu kitap, ilk şeklini 2001 yılında almış olup, takip eden yıllar içinde konu bağlamında ortaya atılan yeni görüşlerle sürekli olarak geliştirilmiştir. Türk soylu halklarca oluşturulan kültür coğrafyası içerisinde inanç, felsefe, siyaset, sanat ve sosyal hayata dönük hemen bütün unsurlara dair önemli bir kaynak olan destan edebiyatımız içinde, Oğuz Kağan Destanı'nın daima müstesna bir yeri olmuştur. Türkiye sahası Türkoloji araştırmalarında destanın tüm nüshalarının çeşitli yönleriyle karşılaştırıldığı bütüncül bir başka çalışmanın bulunmaması, öyle sanıyoruz ki, bu çalışmanın kısa süre içinde üçüncü baskıya ulaşmasında etkili olmuştur. Kitabın, üniversitelerimizin *Türkoloji* ve *Tarih* bölümlerinin lisans ve lisansüstü programlarında öğrenim görmekte olan öğrencilerimiz başta olmak üzere, konuya ilgi duyan araştırmacı ve okurlar için akademik bir başvuru eseri olmaya devam etmesini temenni ediyoruz.

Kitabın ilk baskısından bu son baskısına kadar geçen süreçte tecrübe, tavsiye ve katkılarıyla ufkumu geliştiren Prof. Dr. Mehmet AÇA'ya ve Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca kitabın bu son baskısını da üstlenen *Kömen Yayınları* sahibi Hakan COŞKUNARSLAN'ı titiz ve ilkeli yayıncılığından ötürü tebrik ederim.

Mustafa AÇA

Trabzon 2013